

שלוש הערות הלכתיות בפעילות מבצעית בשבת

הקדמה*

לפני הדיון בפרטי ההלכה יש מקום לברר כיצד הותרו בשבת כל הפעולות המבצעיות הרגילות הנעשות ביום חול, למרות חילול שבת הכרוך בעשייתן, גם כאשר לא ידוע כעת שיש כוונה מצד אויבינו להתקיף או לפגוע ביהודים? מדוע מתירים פעולות שכל תכליתן למנוע מצב אפשרי של סכנה בעתיד, למרות שהסכנה הזו כעת אינה מוחשית? הרי מצד אחד ברור שמותר לעשות הכל כדי שבשום ענין לא תיגרם סכנת נפשות ליהודי בשבת (יומא פה, א תוד"ה ולפקח), אך מצד שני ניצבים דברי החזו"א הפשוטים והברורים (אהלות כב, לב) 'דלא מיקרי ספק פיקו"נ בדברים עתידיים שבהוה אין להם כל זכר' ועי' במאמר ידידי העורך ר"י קטן בגליון הקודם של 'המעין' עמ' 20 ואילך! והנה, שמעתי מהגרש"ז אורבך בשיעורו המפורסם לבעלי בתים, שהגאון רבי חיים הלוי סלוביץ'ק אמר, שלו יצויר שיבוא רופא מומחה ויאמר על אדם בריא פלוני שאם הוא יצום ביום הכיפורים הזה יתכן שכאשר הוא יהיה בן שמונים שנה הוא ימות שבוע אחד מוקדם יותר מאשר אילו לא היה צם ביום כיפור - היינו מתירים לו לאכול ביום כיפורים. עכ"ל. עולה מהדוגמא הזאת שמותר לחלל שבת כדי למנוע סכנה ודאית בעתיד - למרות שכעת אין לה שום זכר. לפי זה נראה לומר בענייננו, שכיוון שמפקדי הצבא מעידים שאם נוריד את רמת הבטחון והשמירה בשבת יגרום הדבר שידעו אויבי ישראל שבשבת מצב הביטחון רופף, ובהזדמנות הם ינצלו את הדבר כדי לפגוע ביהודים ח"ו, לכן מותר גם בשבת זו לחלל שבת גם כשלא ידוע על סכנה מוחשית עכשווית. וכ"כ ר"י רוזין בשו"ת צפנת פענח: 'וראה יומא פד: שם נאמר בברייתא אפילו בספק שבת אחרת, ר"ל שם כך דאם לא יעשו הרפואה בשבת זו לא ימות, רק אם בשבת שניה לא יעשו אז יש חשש מיתה - מותר גם בשבת זו. ועיין מה שכתב רבנו פי"ד מהל' מאכלות אסורות הל' יג ואם היה טועה במדבר, ומוכח שם דאם הוא כעת בריא מ"מ כיון שידוע לנו שע"כ יהיה מסוכן בעתיד, כיון שהוא במדבר הותר לו לאכול מיד. ועיין שבת סט, ב וביומא סז, א הרי מים הרי מזון, ועיי"ש בתוספות ישנים שמיירי שאחזו בולמוס, ור"ל ע"י הליכה עם השה למדבר יהיה מסוכן, דאל"כ פשיטא'. והם הם הדברים.

* המאמר הרצ"ב לקוח מתוך סיכומי הלכות שנכתבו בעקבות שירות מילואים בשנים תשמ"ב-תשמ"ד, ותודתי לרב שלום יוסף הלוי גלבר שליט"א מחבר הספר 'אורחות שבת' על עזרתו הרבה בכתיבתם. הדברים מודפסים כאן לע"נ סבתי מרת חנה הי"ד; יה"ר שזכות שמירת השבת שלה בחיי חיותה בשעת מרור ומצוק תעמוד לזרעה ולזרע עד עולם.

א. מקום ברכב הנמצא בכרמלית, שגובהו מעל עשרה טפחים מעל הקרקע ואין לו מחיצות לגובה עשרה טפחים (כגון חלק אחורי של משאית, רכב סיור פתוח הבנוי על מרכב של קומנדקר וכד'), נחשב למקום פטור, גם אם הוא מכוסה מלמעלה בברזנט או ציליה¹.

ב. הרוצה ליטול ידיו כאשר המימיה או הג'ריקן נמצאים בתוך רכב סגור שהוא רשות היחיד, מותר לו לשפוך את המים באופן שהמים יזלו על דופן הרכב ומשם יטפטפו למטה, אבל לא ישפוך את המים באופן שהם יזלו ישירות על הקרקע. כמו כן בשעת הצורך מותר להניח שאריות ופסולת וכד' במקום שממנו הם יפלו מאליהם תוך כדי הנסיעה².

ג. מותר לחיילים לקחת לפעילות נוסף על הציוד הצבאי גם יין, חלות ואוכל לארוחת השבת, פירות, ממתקים, סידור, נייר טואלט ושאר צרכי אדם³; אך יש

- 1 הגמרא בשבת ח, א אומרת: היתה קופתו מונחת ברה"ר גבוהה עשרה ורחבה ארבעה אין מטלטלים לא מתוכה לרה"ר, ולא מרשות הרבים לתוכה. פחות מכאן מטלטלים. פירש רש"י בד"ה פחות מכאן, או בגובה או ברוחב מטלטלין. וא"ת פחות מעשרה ורחבה ארבעה כרמלית היא? לא גזור רבנן לבטולי מתורת כלי, וכלי הוא. וקיימות שתי שיטות בביאור שיטת רש"י: התוספות בשבת ה, א ד"ה כאן למטה מעשרה הבינו בדעת רש"י שאין כרמלית בכלים, ועל כן המקום בטל לרה"ר ודינו כרה"ר. אבל בהגהות אשר"י פרק ראשון סימן טו כתב שקופה פחות מעשרה טפחים הוא מקום פטור, דאין כרמלית בכלי, ושכן פירשו ר"ח ורש"י. ביאור דבריו הוא, שאליבא דרש"י לא גזרו דין כרמלית בכלי, וממילא נשאר דין של מקום פטור ואין על הכלים דין רה"ר. במחלוקת זו בין תוספות להגהות אשרי בהבנת דברי רש"י נחלקו המגן אברהם ס' רסו ס"ק ז, וסי' שמה ס"ק ד ואבן העזר ס' שמה. אמנם במגן אברהם כתב שאפילו למ"ד שאין כרמלית בכלים ולכן בטל לרשות בו הוא נמצא זהו דווקא בכלי, אבל ייתכן שעגלה חשובה היא, ודין כרמלית יש לה. והנה בסימן שמה סע' יט הובאו שתי דעות ברמ"א האם יש דין מקום פטור בכרמלית, או שאמרינן מצא מין את מינו וניעור והכל הוא כרמלית, והעיר בשער הציון ס"ק עה שעמוד גבוה מעל עשרה טפחים גם למ"ד אין מקום פטור בכרמלית (ראה בזה בס' שמה במ"ב ס"ק סו מחלוקת תוס' והרשב"א והגר"א, ובמ"ב משמע כהגר"א) הרי קי"ל שכרמלית אינה תופסת אלא עד עשרה טפחים, ולמעלה מזה הוא מקום פטור ולא שייך לומר מצא מין את מינו וניעור, לכן למעלה מעשרה טפחים לכולי עלמא הוא מקום פטור. אולם לפי זה יוצא שרכב פתוח הנמוך מעשרה טפחים באגו למחלוקת הראשונים והאחרונים האם יש לכלי דין של מקום פטור או דינו ככרמלית, ואם תמצא לומר שדינו כמקום פטור האם מקום פטור בכרמלית בטל לכרמלית והכל נחשב ככרמלית או לא. ולמעשה, אם מדובר על מקום פטור יכול האדם למשל לטלטל חפצים באופן חופשי באותו מקום, ואם המקום נחשב כרמלית הוא צריך להקפיד לטלטל באותו משטח דווקא פחות פחות מוד' אמות.
- 2 שבת ק, ב: כוחו בכרמלית לא גזרו. דין זה הובא להלכה בשולחן ערוך ס' שנה סע' א, ובס' שני סע' ג. לכן אומרת הגמרא שמוותר לשפוך מים על דפנות הספינה והמים יורדים לים.
- 3 מפי הרב אביגדור נבנצל שליט"א. עיין עוד ב'המעין' ז, ד (תמוז תשכ"ז) עמ' 10 ואילך שהרב יהושע י' נויבירט שליט"א דן בשאלה זו באריכות, ומביא את דעת הגרש"ז אויערבך שכאשר הותר לבעלים לצאת לצורך פיקוח נפש מחוץ לתחום מותר להם לקחת חפצים אישיים אע"פ שאינם דרושים להם לצורך פיקוח נפש, ואין בכך איסור שביתת כלים. ומה

שכתב החפץ חיים שישים את הכל בתוך חבילה אחת, זה נאמר בגלל איסור טלטול מרשות לרשות, דבר שאינו נוגע לכאן, כי הרכב חוזר למחנה שהוא מעורב כדין. והנה הרב נויבירט כתב במאמרו שם שראוי להכניס לרשותו מערב שבת דברים שרוצה לטלטלם מחוץ לתחום, והוא מציין לסימן שצ"ק יב בו נפסק שאם הוברר בערב שבת לאיזה רועה ימסור הבעלים את הבהמה הרי היא כרגלי הרועה, ועל כן יש להכניס את המצרכים הדרושים לסיור מערב שבת לרשותו של החייל. אמנם נראה לענ"ד שאין צורך בכך, כי בסעיף יד שם נאמר 'בור של אותה העיר כרגלי אותה העיר', וציין המ"ב בס"ק לד לסעיף י' לגבי שניים שלקחו בשותפות חבית יין וחלקוהו ביו"ט שכל אחד כרגליו, והסביר המ"ב שמוכיון שחלקו אמרין דלמפרע הוברר כל חלק וקנה שביתת בעליו. לפי זה נראה שהאוכל הנמצא בבסיס מיועד לכל אנשי הבסיס, ודינו כבור של אנשי העיר המיועד לשימוש כל אנשי העיר, ומכיון שלחיילי הבסיס מותר לצאת מחוץ לתחום מסיבות בטחוניות, לכן אף אם האוכל לא היה ברשותם ממש בבין השמשות הוברר למפרע שקנה שביתתם. והסכים עמי הרב אביגדור נבנצל שליט"א. א. עוד כתב הגרי"י נויבירט במאמרו ב'המעין' שם, שכל היוצא מחוץ לתחום בשבת לצורך פיקוח נפש מותר לו לקחת עמו חפצים אפילו שאינם חיונים להצלה, ואין בכך איסור תחומין. ראיותיו הן: א. מדברי הגמרא בביצה לז, א שהבהמה והכלים כרגלי הבעלים, ואם הותר לבעלים לצאת מחוץ לתחום מותר גם לכלים שבעלותם לצאת מחוץ לתחום. ב. החפץ חיים בספרו מחנה ישראל לא הזכיר שיש בהוצאת חפצי רשות מחוץ לתחום איסור תחומין. ג. הרמב"ן בעירובין מג, א ד"ה 'וגדולה מזאת' חידש שאין ליוצא ברשות איסור תחומין, ואינו חייב עד שילך מאותו מקום שיעור תחום שבת, ואם אין על האדם עצמו איסור תחומין אין גם על כליו, שהרי דין שביתת כלים כדין שביתת הבעלים. ד. המ"ב פוסק שההולך במדבר ואינו יודע מתי שבת מותר לו להלך אפילו כמה פרסאות, אך חייב להניח תפילין כל יום ואפילו ביום שמקדש בו. וקשה, כיצד יניח תפילין גם בשאר ימות השבוע, הרי אסור להוליכם מחוץ לתחום גם בשאר הימים שמא שבת היום! אלא על כרחך שאיסור כלים תלוי בבעלים, ואין איסור להוציאם אלא למקום שגם הבעלים אינם רשאים ללכת. עכ"ד. אמנם נראה לדון בדברים אלו: בפשטות היה ניתן להבין שהדין ששביתת כלים היא כרגלי הבעלים נאמרה דווקא לענין זה שבבין השמשות נקבע מהו התחום שבת של הכלים, וזה נקבע ע"פ רגלי הבעלים; אך כאשר הבעלים צריכים לצאת מחמת פיקוח נפש אין חל עליהם איסור תחומין, ואין זה מחייב שהתחדש גם על הכלים שלהם דין שביתת חדש. וראיה ד' שהובאה בשם הגרש"א אויערבך מדין ההולך במדבר אינה ברורה לי, כי מדברי המ"ב משמע שיש לאותו אדם גם כסף (ס"ק ה), ולא מצינו שיהיה חייב לזורקו משום איסור הוצאה בכרמלית וטלטול מוקצה, בדיוק כמו ששאר החפצים שלו אף אלו שאינם חיוניים אין חוב לזורקם, והטעם הוא, כי דברים שהם צורך של ההולך במדבר לא גזרו באיסורי דרבנן שיהיה חייב לזורקם, אבל אין מכאן ראיה להתיר להוציא לכתחילה מהמחנה דברים שאינם חיוניים (ספרים וכד'). ולגבי עצם איסור תחומין, קיי"ל שאין תחומין למעלה מעשרה טפחים, ראה או"ח סי' רמח במ"ב ס"ק יד שמיקל בשעת הצורך כאשר האדם עצמו נמצא עשרה טפחים מעל גבי הקרקע. אמנם כל זה אמור דווקא בספינה, אבל ברכב הדין שונה, עי' במגן אברהם סי' רסו ס"ק ז, ועי' בסי' תד סעיף א בביאור ההלכה ד"ה ואין בכל, שמביא בשם החתם סופר שברכבת יש איסור תחומין למעלה מעשרה, והוי כארעא סמיכתא. לפי זה יש איסור תחומין ברכב הקרבי למרות שגובהו למעלה מעשרה טפחים, וכן פסק הגר"ע יוסף בשו"ת יחווה דעת ח"ו סימן טז לחלק בין ספינה לרכב או רכבת, עיי"ש בדבריו. וכל זה אמור בציודים קלים שאין להם השפעה ממשית על צריכת הדלק במנוע, אבל לא לגבי חפצים כבדי משקל שיגרמו עומס למנוע.

אומרים שניתן לקחת רק אוכל שנצרך לחיילים בזמן המשמרת לצורך מילוי תפקידם⁴.

אמנם גם לדעה זו, חיילים שיוצאים לסיור או לפעילות בשבת, והפעילות מתוכננת להימשך במוצאי שבת - מותר להם לקחת עמם ברכב יין על מנת להבדיל עליו במוצאי שבת, ורצוי לשתות מעט מהיין בשבת עצמה⁵. לעומת זאת, סיור היוצא מהמחנה בערב שבת בזמן הדלקת נרות, החיילים שבו יקבלו עליהם שבת רק לאחר שיגיעו לשטח (לפני השקיעה) ולא לפני כן⁶, כדי שעד כניסת שבת, דהיינו עד קבלת שבת שלהם, כל פעולותיהם כולל הנסיעה ברכב הסיור [לחוששים שיש בזה איסור תחומין מעל עשרה טפחים] תהיינה בהיתר ביום חול⁷.

4 בשם הגר"ש אלישיב שליט"א שמעתי שמותר לחיילים לקחת עימם צרכי אוכל שיצטרכו להם ואינם צריכים לדקדק בדבר, אבל יין לקידוש לא יקחו, שהרי ניתן לקדש על חלות, וכן לא ייקחו סדור, חומש וכד'.

5 דין איסור הכנה משבת למוצאי שבת מקורו בשבת קייג, ב: אין מצייעין כלים משבת למוצאי שבת. ועי' מ"ב ס"י שב ס"ק יט וס"י תרסז ס"ק ה. כיון שאין לאכול לפני עשיית הבדלה, הרי שהוצאת יין להבדלה היא לצורך מילוי צרכי החיילים בסיורם. ובכל אופן רצוי לעשות כפי שהצעת. שמעתי מהרב אביגדור נבנצל שליט"א.

6 ראה המעיין טבת תשמ"ג, מאמרו של הרב יהושע י. נויבירט שליט"א שחושש שמא יאלץ החייל לחלל שבת בתוספת שבת, וקשה להיזהר, לכן עדיף לאחר את קבלת השבת. אמנם בסוף דבריו הוא דן, שאם החייל מעוניין לקבל שבת מוקדם ומיד לקדש ולאכול, וחושש שאח"כ - בהמשך הפעילות - לא יוכל לקדש ולאכול סעודת שבת, אולי עדיף להקדים. אמנם לדעת הרב נבנצל אם כל החשש הוא איסור תחומין מעל עשרה טפחים - יתכן שאין להחמיר בכך בזמן תוספת שבת שלפני השקיעה. אמנם הגר"ש אלישיב שליט"א סובר שבכל מקרה אין להקדים לקבל שבת אלא יש לאחר את קבלת שבת עד רגע לפני השקיעה, כדי שיעשה כמה שפחות איסורים לצורך פיקו"נ בזמן שקיבל עליו כבר את תוספת השבת, וכן כדי שלא יכשל בשוגג באיסורי שבת בזמן זה.

7 החיוב למנוע מבעוד-יום חילול שבת שיגרם בגלל פיקוח נפש נלמד מהגמרא בשבת סט, ב הדנה במהלך במדבר ואינו יודע אימתי שבת, ואמר רבא: בכל יום עושה לו כדי פרנסתו בר מההוא יומא. ומקשה הגמ', וההוא יומא לימות!! ומתרצת, דעביד מאתמול שתי פרנסות. מקשה הגמרא: ודילמא מאתמול שבת הואי? ומתרצת - שגם בשבת שלו עושה לו כדי פרנסתו. עולה מהגמרא שבמצב של פיקוח נפש בו אין ספק מתי שבת, חייב האדם להכין הכל ["שתי פרנסות"] מערב שבת כדי לא לחלל שבת, ורק במקום שייתכן שאם יעשה פרנסה כפולה לפני שבת יתברר שכפל את חילול השבת בשבת האמיתית אין לעשות הכנה כפולה. מגמרא זו הוכיח המשנה ברורה בסימן שד"מ בביאור הלכה ד"ה מצומצמת ובשעה"צ ס"ק ה' וס"ק ט שאדם חייב לעשות את כל ההשתדלות והמאמצים ע"מ שלא יצטרך לחלל שבת. וראה עוד במחנה ישראל [פרק ז' השבת] שכתב ש'שמור את יום השבת לקדשו' בא הוריות לנו שתמיד צריך לזכור את יום השבת אפילו מיום ראשון כדי לשומרו ממלאכה, "דומיא דמאי דרשינן [בביצה טו, ב] בענין עונג שבת מקרא ד'זכור' דצריך תמיד לזכור שבת דהיינו אפילו מיום ראשון והלאה שאם מזדמן לו דבר טוב שצריך שיהא מזמינו לשבת, ואפילו הלל דפליג על זה ואומר ברוך ה' יום יום, עכ"פ מודה שבשאר חפצים חוץ ממאכל דצריך להכין אם נזדמן מיום ראשון והלאה, כמו שכתבו הפוסקים כי זכור הוא מקור, דהיינו שיזכור תמיד את יום השבת". עכ"ל של המחנה ישראל.